

INTERGENERÁCIÓS KONFLIKTUSOK A MODERN JÓLÉTI ÁLLAMOKBAN: ÁTTEKINTÉS

JANKY BÉLA

1. BEVEZETÉS

Az alábbi szakirodalmi áttekintés arra keresi a választ, hogy miképp vélekednek a fejlett jóléti államok polgárai a különböző korcsoportok között jövedelemátcsoportosítást végrehajtó intézményekről.¹ Az Egyesült Államokban és Nyugat Európában végzett kutatások áttekintése során két, fogalmilag jól elkülöníthető, azonban termékenyen csak együtt vizsgálható problémakörre koncentrálnunk.

- a) Egyrészt azt vizsgáljuk, hogy kimutatható-e rövid vagy hosszú távú „generációs önérdék” a jóléti intézményekre vonatkozó preferenciákban. Másképpen fogalmazva, a vélemények struktúrája utal-e arra, hogy generációk közötti, az állampolgárok által is érzékelt konfliktusok keletkeznek a jóléti rendszer működése során.
- b) A másik kérdésünk az, hogy az esetlegesen megélt konfliktusoktól függetlenül milyen hatást gyakorol a jóléti preferenciák struktúrája a generációk közötti újraelosztásra.

A jóléti intézmények forrását jelentő adó- és járulékterhek jelentős része, továbbá a jóléti állam szolgáltatásainak és transzfereinek többsége nem egyenletesen oszlik meg a különböző korosztályok között. A közvetlen módon életkorhoz kötött juttatások súlya önmagában is jelentős, azonban sok más intézményre igaz még, hogy jól körülhatárolható korosztályokat terhel, illetve szolgál. Elemzésünkben arra törekszünk, hogy figyelembe vegyük a jóléti rendszerben megjelenő intergenerációs hatások sokféleségét. Ugyanakkor az *a)* pontban ismertetett kérdéskör vizsgálatakor mégis elsősorban az egyes korosztályokhoz közvetlenül, mindenki által átlátható módon köthető, mindenekelőtt transzfer jellegű juttatásokra (illetve ezek adó- és járulékvonzataira) koncentrálnunk. A korosztályok között esetlegesen fennálló konfliktusok egyértelmű felismerésére e juttatások esetében van a legnagyobb esély (a felismerés fogalma itt egyaránt vonatkozik a generációs érdekét tudatosító állampolgárra és a kialakuló konfliktust mérni kívánó kutatóra). Az intergenerációs konfliktussal foglalkozó szakirodalom is elsősorban a nyugdíjakra és a transzfer jellegű gyermektámogatásokra koncentrál. Ismertetésünkben tehát a szakirodalomban megfigyelhető hangsúlyokat vesszük át. A *b)* pontban

¹ A tanulmány a Nemzeti Kutatási Fejlesztési Pályázat 2002/5/62 sz. projekt keretében született kutatási jelentés egyes részeinek felhasználásával készült. A kutatás vezetője Gál Róbert Iván. A szerző köszönettel tartozik neki, továbbá Tóth István Györgynek a kutatás során nyújtott segítségért, valamint a tanulmány korábbi változataihoz fűzött megjegyzéseiért. A kutatási program korábbi eredményeihez lásd: *Gábos és Gál* (2003a,b).

ismertetett kérdéskör – nem generációs alapú jóléti preferenciák intergenerációs újraelosztási hatásai – esetében azonban az intézmények szélesebb körét vesszük figyelembe (bár a nyugdíjpreferenciák vizsgálata itt is kiemelt szerepet kap).

Több értelemben beszélhetünk a javak korosztályok közötti újraelosztásáról. Egyrészt e fogalom alá sorolható az életciklus különböző fázisaihoz kötődő terhek és juttatások korosztályok közötti egyenlőtlen, ám hosszabb távon stabil megoszlása. Ebben az esetben egyes életkori csoportok szisztematikus preferálása (diszpreferálása) csak rövid időszakokra vonatkoztatva értelmezhető. A teljes életpályát tekintve azonos módon kezeli a jóléti rendszer a különböző időpontokban született állampolgárokat. A jóléti rendszer kialakulásának és átalakulásának demográfiai, gazdasági és politikai tényezők által befolyásolt folyamatai azonban azt hozhatják magukkal, hogy bizonyos időszakokban született generációk egész életpályájukat tekintve nettó nyertesei, más generációk pedig hosszabb távon is vesztesei lehetnek a jóléti állam újraelosztó tevékenységének. A generációk közötti méltányosság problémakörét vizsgáló közgazdász és demográfus kutatók jelentős része az utóbbi, egyes generációkat hosszabb távon is negatívan (pozitívan) érintő újraelosztási folyamatokkal foglalkozik. Tanulmányunk is olyan kutatási programba illeszkedik, amely elsősorban ezeket a hosszú távú egyenlőtlenségi hatásokat vizsgálja. Azonban az egyes időszakokban érvényesülő elosztási elvek (és ezek változásai) az építőkövei azoknak a hosszabb távon érvényesülő hatásoknak, amelyek meghatározzák egy-egy generáció státusát a jóléti rendszerben. Az intergenerációs szolidaritást vizsgáló empirikus szociológiai munkák szemléletmódja is elsősorban, bár nem kizárólagosan keresztmetszeti.

Áttekintésünkben a keresztmetszeti szemlélet és a hosszú távon érvényesülő trendek vizsgálata is megtalálható. A közvélemény által érzékelt generációs konfliktusok elemzése kapcsán némileg nagyobb hangsúlyt kapnak az újraelosztás rövid távon érvényesülő hatásai, míg a b) pontban megfogalmazott, közvetett hatásokra koncentráló vizsgálatban többször kerülhetnek elő a generációk közötti méltányosság hosszú távon értelmezhető problémái.

Az alábbi szakirodalmi áttekintésben bemutatandó, az Egyesült Államokra és Nyugat-Európa egyes országaira vonatkozó empirikus eredményeknek többféle interpretációja lehetséges. Azonban a megközelítésmódok, eredmények és értelmezések sokfélesége ellenére is kirajzolódik néhány alapvető tanulság. A legfontosabb talán az, hogy a jóléti rendszer intergenerációs újraelosztási folyamataiban felfedezhető súlyponteltolódások nem közvetlen módon kapcsolódnak a jóléti preferenciákban megnyilvánuló intergenerációs szolidaritás sajátosságaihoz. A jóléti rendszer életkorfüggő hatásai kapcsolódnak a jóléti preferenciákhoz, azonban az állampolgári vélemények nem direkt módon adják vissza a rendszerben jelentkező intergenerációs feszültségeket (és vice versa, a korosztályok közötti újraelosztó hatások gyakran nem közvetlenül erre irányuló szándékok eredményeképp jönnek létre).

A generációk közötti újraelosztás jóléti rendszeren keresztül történő radikális átrendeződésére a modern jóléti társadalmak közül elsőként az Egyesült Államokban figyeltek fel a kutatók. A nyolcvanas években az USA-ban többen arra mutattak rá, hogy a hetvenes évek eleje óta jelentős mértékben csökkent a szegénység az idősek körében, azonban ugyanezen időszak alatt nőtt a gyermekszegénység mértéke (Preston 1984). A jelenség létrejöttét magyarázó demográfiai, közgazdasági és politikai gazdaságtani hipotézisek kidolgozása mellett feltevéseket fogalmaztak meg azzal kapcsolatban is, hogy miképp reagálnak erre a különböző korcsoportokhoz tartozó állampolgárok. Az

empirikus kutatások azonban eddig nem igazolták azokat a félelmeket, hogy az újraelosztási folyamatok elbillenése a generációk közötti konfliktusok éleződését hozza magával, és e konfliktusok szempontjai szerint alakítja át a demokratikus politikai rendszer működését is. A generációs önérték csak enyhén jelenik meg a jóléti intézményekre vonatkozó állampolgári preferenciákban, és az intergenerációs konfliktus éleződését nem csak a hipotézis megfogalmazásakor, de a „vészharang megkongtatását” követő évtizedben sem sikerült még kimutatni (*Silverstein és szerzőtársai 2000*).

Ugyanakkor a jóléti preferenciákban kimutatható „generációk közötti béke” nem jelenti azt, hogy a közvélemény domináns társadalompolitikai szemlélete ne okozhatna (további) eltolódásokat a nemzedékek közötti újraelosztásban. Ugyanis a különböző korosztályok gyakran egymástól eltérő jogosultsági logika alapján részesülnek támogatásokban (illetve viselnek terheket). Az egyéni és családi felelősségről, illetve az állam szerepéről vallott általános elképzelések implicit módon meghatározzák a generációk közötti újraelosztásra vonatkozó (ilyen formában nem is tudatosuló) preferenciákat is (*Turner 1989, 1998, Silverstein és szerzőtársai 2000*). Ezért válik például mégis érthetővé a generációk közötti szolidaritás megbomlására figyelmeztető Egyesült Államokbeli kutatók aggodalma. Itt ugyanis más fejlett országokban tapasztaltnál szembetűnőbb az a kontraszt, amit az időskori jólétet a ledolgozott évekkel megosztóknak tekintő, a közösségi felelősség hatáskörébe vonó, a gyermekjólétet pedig a munkaképes szülő felelősségének tekintő szemlélet okoz.

Az alábbiakban elsőként az intergenerációs konfliktusok erősödését prognosztizáló hipotéziseket tekintjük át. Ezután bemutatjuk e hipotézisek elméleti-szociológiai kritikáját, és ezt követi a hipotézisek tesztjének tekinthető amerikai és európai kutatások ismertetése. Egy további fejezet foglalkozik azzal, hogy miképp alakíthatják indirekt módon a generációs újraelosztást a jóléti preferenciák. A tanulmányt rövid összegzés zárja.

2. AZ INTERGENERÁCIÓS KONFLIKTUSOK ERŐSÖDÉSE ÉS A JÓLÉTI ÁLLAM: HIPOTÉZISEK

A jóléti rendszerben megjelenő intergenerációs konfliktusok alapjául szolgáló probléma az, hogy az előregedő társadalmakban egyre nagyobb terhet ró a jóléti intézményrendszerre az időskorúak ellátása. A fejlett posztindusztriális társadalmak jelenlegi nyugdíjrendszereiben az aktív korosztályok jövedelmük egyre nagyobb hányadát fordítják az időskorú inaktívak intézményes támogatására.² A jövedelem-újraelosztás átalakulásának egyik, hosszabb távon realizálódó következménye, hogy azok, akik az előttünk álló évtizedekben fejezik be aktív életpályájukat, kevésbé nagyvonalú jóléti szolgáltatásokra és transzferekre számíthatnak, még akkor is, ha az aktuális aktív korosztályok terhelését sikerül némileg tovább növelni.³

Ugyanakkor a kormegoszlás átrendeződése már rövid távon is kihathat a jóléti intézmények szerkezetére, a javak újraelosztására, és ezen keresztül arra, hogy milyen dimenziók szerint figyelhetők meg jelentősebb társadalmi egyenlőtlenségek. Az ilyen

² A problémakör magyar nyelvű összefoglalását nyújtja *Hablicsek–Pákozdi (2004)*.

³ A generációk között a nyugdíjrendszeren keresztül történő, hosszú távon jelentkező újraelosztást vizsgálja magyar nyelven *Gál és szerzőtársai (2002)*, továbbá *Gál (2003)*.

egyenlőtlenségek kialakulása is összefüggésben állhat a generációk közötti szolidaritás adott társadalomban megfigyelhető jellemzőivel. Azonban az átalakuló újraelosztás maga is befolyásolhatja a korosztályok közötti szolidaritás társadalmi normáit.

Egyes szociológusok már igen korán hangot adtak annak a véleményüknek, hogy az életkorhoz köthető folyamatok egyre fontosabb szerepet fognak játszani a modern jóléti államokban tapasztalható társadalmi egyenlőtlenségek alakításában (lásd pl.: *Foner* 1974).⁴ Később ennek szociológiai elméletét is megpróbálták kidolgozni, részben a hagyományos osztályelméletek analógiájára, azonban azok jelentős átalakításával (lásd pl.: *Turner* 1989).

A demográfiai átalakulás már rövid távon is jelentkező jóléti hatásai az Egyesült Államokban akkor kaptak szélesebb körben figyelmet, amikor az Amerikai Népesedési Társaság (The Population Association of America) elnöke mutatott rá arra, hogy a megelőző másfél évtizedben radikálisan megváltoztak a gyermekek és az idősek szociális viszonyai (*Preston* 1984).⁵ Míg a hetvenes évektől kezdődően az Egyesült Államok időseinek körében a szegénység mértéke jelentősen csökkent, addig a szegénységben élő gyermekek aránya nőtt. *Preston* (1984) szerint a jelenség egyik oka az lehet, hogy az idősek érdekérvényesítő képessége erősebb, mint a szegénységben élő gyermekes családoké. A problémával foglalkozók azóta arra is folyamatosan felhívják a figyelmet arra, hogy a fiatalabb korosztályok nem feltétlenül fogadják el igazságosnak az elosztási viszonyok ilyenén megváltozását, ami a generációk közötti konfliktusok éleződésével járhat (pl. *Thomson* 1989; *Silverstein* és szerzőtársai 2000). Amikor *Hamil-Luker* (2001) tanulmányában röviden ismerteti azokat az érveket, amelyeket elsősorban az Egyesült Államokban hoznak fel a generációk közötti konfliktusok éleződésének politikai megjelenésével kapcsolatban, a fentiek mellett egy további szempontra mutat rá. Eszerint az elsősorban a társadalom öregedésével együtt járó intergenerációs konfliktus éleződése nem pusztán a gyermekszegénység növekedésével magyarázható, hanem azzal is, hogy az idős szavazók arányának növekedésével fokozatosan túlsúlyba kerülhetnek a rövidtávú szempontok a jóléti intézményrendszer egészének alakítása során. Azaz például az oktatás és az infrastruktúra fejlesztése is az átalakulás áldozatává válhat.

A *Preston*-tanulmány fogadtatása a szélesebb közvélemény számára is világossá tette a problémát. A publikációját követő vita többek között hozzájárult az AGE (Association for Generational Equity), a generációk közötti méltányos elosztásért fellépő, valójában a jövő időseit védő lobbiszervezet megalakulásához (*Irwin* 1996). Ez már önmagában szerepet játszhatott abban, hogy az észak-amerikai tömegkommunikációban megjelent a jövő nemzedékein élőködő idősek képe, a demográfiai és jóléti rendszerbeli átalakulást a stigmatizációt segítő, pejoratív módon leíró kifejezések elterjedésének kíséretében (*Silverstein* és szerzőtársai 2000).⁶

Elsőként azt vesszük szemügyre, hogy milyen szerepet játszhatnak a társadalompolitikai preferenciákban a generációs érdekek. Az egyik legáltalánosabb, és egyben széles körben vitatott feltevés ezzel kapcsolatban azt mondja, hogy az állampolgárok a jóléti

⁴ A életkor alapú társadalmi rétegződés fontosságát és az ehhez kapcsolódó konfliktusok erősödését jósló szakirodalom kritikai áttekintését adja *Irwin* (1996).

⁵ Idézi *Irwin* (1996).

⁶ *Turner* (1989) a modern társadalmak, különösen az észak-amerikai társadalom aktivitást díjazó ethoszára vezeti vissza, és így sokkal általánosabb és mélyebb gyökerű jelenségnek tartja az idősek stigmatizációját.

intézmények értékelésekor szorosan követik az életkoruknak megfelelő szűk érdekeiket. A fiatalabb generációk érdeke azonban itt összetettebb, mint az időseké. Az időseket jelenleg szolgáló intézmények ugyanis a jövőben számukra hajtanak hasznót. Elsősorban az idősek körében várhatjuk, hogy a nyugdíjasoknak nyújtott ellátásokat preferálják a fiatal korosztályok és az aktívak érdekeit szolgáló intézményi megoldások rovására is. Emellett azonban a fiatalabb korosztályok ellenállására is számítani lehet az időseknek nyújtott támogatások nagymértékű bővítésével szemben, amennyiben rövid távon már túl nagyok az áldozatok a sokuk számára csak a távoli jövőben jelentkező hasznokhoz képest. Ráadásul a jelen fiataljainak ellenállását a mai idősek támogatásával szemben a jövő fiataljainak későbbiekben várható ellenállása is erősíti.

A generációs érdekek felismerése és preferenciákba épülése még nem elégséges feltevése annak, hogy az intergenerációs konfliktusok szignifikáns módon megjelenjenek a társadalompolitikai preferenciákban. Ugyanis számos más érdek keresztezheti az életkorból adódó megfontolásokat. Néhány társadalomkutató mindazonáltal amellet érvel, hogy a posztindusztriális jóléti társadalmakban, különösen a jóléti állam terjeszkedésének lelassulása után, a korosztályok közötti viszonyok a társadalmi rétegződés fontos tényezőjévé válnak (Turner 1989).

Turner (1989) elemzésében a társadalom strukturálódásának három dimenziójából indul ki. Az osztályalapú társadalmi egyenlőtlenségek mellett a politikai jogokban és az életstílusban meglévő eltérések is rétegtípusok ismérvei lehetnek. A második világháborút követő gazdasági növekedés és a jóléti állam expanziója csökkentette a különböző dimenziókban fellépő feszültségeket a nyugati demokráciákban. Azonban a nyolcvanas években már élesedett a különböző erőforrásokért folytatott küzdelem. Az időközben kiépült jóléti állam ugyanakkor megváltoztatta a konfliktusok törésvonalait is. A korábbi, osztályalapú politika helyett a jóléti intézményekhez kötődő státusokon alapuló politikai vetélkedés szerepe nőtt meg – véli a szerző. Mivel a jóléti intézmények egy része erősen életkorhoz kötött, így ebben a gondolati sémában a korábbi „osztályharc” helyébe részben „generációk közötti harc” lép. Ugyanakkor a konfliktuselméleteket és azok generációk közötti viszonyokra való alkalmazhatóságát támogató szociológusok sem gondolják, hogy a két típusú konfliktus jellege és élessége azonos. Ahogy erre már utaltunk a fiatalabb korosztályok feltételezett érdekeivel kapcsolatban, az öregedéssel járó, elkerülhetetlen „életkori mobilitás” például jelentősen csökkenti az ellentétek élességét (Foner 1974).

A fenti gondolatmenet elfogadásából még nem következik, hogy a korosztályi érdekek intergenerációs konfliktusokat erősítő politikai szavazatokká és a generációk közötti újraelosztást aktívan befolyásoló társadalompolitikákká konvertálódnak. Akik amellet érvelnek, hogy a generációs érdekek érdemi befolyást gyakorolnak a politikára, azok többnyire azt feltételezik, hogy a különböző generációk érdekérvényesítési képessége jelentősen eltér egymástól. Úgy vélik, hogy az idősek sokkal hatékonyabban tudják kikényszeríteni a számukra kedvező szociálpolitikát, mint a rászoruló fiatalok és gyermekek (Preston 1984). Az érdekérvényesítés szempontjából az egyik legfontosabb tényező a népesség kormegoszlásának átalakulása. Az emelkedő létszámú nyugdíjas korú népesség egyre növekvő politikai befolyással bír, míg az apadó létszámú fiatalok érdekérvényesítési esélyei csökkennek. Ehhez járul hozzá, hogy a jóléti szolgáltatásokat igénylő nyugdíjasok egyre inkább középosztálybeli, egyúttal politikailag igen aktív réteget képeznek. A gyermekek ezzel szemben egyre nagyobb arányban koncentráálódnak egyszülős, alacsony státusú családokban, melyek politikai aktivitása csekély

(Pampel 1994). Hozzátehetjük, hogy a modern állampolgári jogok logikája automatikusan csökkenti a sokgyermekes (esetleg egyszülős) családokban élők szavazati erejét. A gyengébb politikai befolyásból a gyermektámogatások relatív diszpreferálása következhet. A generációk egyenlőtlenségét növelő tényező lehet továbbá az, hogy az aktív korosztályok egy része saját tehermentesítésének eszközét látja a nagyvonalú nyugdíjrendszerben (Preston 1984; Irwin 1996; Foner 1999), egyszersmind későbbi saját juttatásait támogatja ezáltal. Látnunk kell, hogy ez utóbbi kétmotivációs mechanizmus egyúttal a generációs konfliktusok erősödésével szemben is hat, ezért erre később vissza is térünk.

3. AZ INTERGENERÁCIÓS KONFLIKTUSOK HIPOTÉZISÉNEK SZOCIOLÓGIAI KRITIKÁJA

Az egyes kohorszok megosztottsága

A politikatudományban már több évtizede, a „korosztályok közötti háborúról” felhangoló vitát megelőzően megfogalmazták azt az életkorra vonatkozó tézist, miszerint minden egyes kohorsz annyira megosztott a politikai attitűdöket leginkább meghatározó dimenziókban, hogy itt az életkor nem játszhat meghatározó szerepet (Campbell 1971).⁷ Ez azonban inkább csak empirikus hipotézis volt, mely mögül hiányoztak a társadalmi struktúrára vonatkozó elméleti feltevések.

Társadalomelméleti megfontolásokat vesz figyelembe Hamil-Luker (2001), amikor az intergenerációs konfliktusok társadalompolitikai preferenciákban való megjelenése ellen – Blau (1994) elméletére hivatkozva – azzal érvel, hogy a modern társadalmakban az egyének egyidejűleg sokféle csoportnak a tagjai, és ezek az átfedések módosíthatják az életkorból eredő érdekek hatását.

Az osztályszolidaritás hatása

A generációs konfliktusok kutatásának az osztályelméletek terminusait átvevő fogalomrendszere megkönnyítette a tézis kritikusainak dolgát, hiszen könnyebben mutathattak rá problematikus állításokra. Irwin (1996) például meglehetősen élesen fogalmazza meg fenntartásait azzal kapcsolatban, hogy az öregedés folyamatára Foner (1974) „kormobilitásként” („age mobility”) hivatkozik. Az intergenerációs konfliktus tézisének kifejtői a „kormobilitást” – az osztálymobilitáshoz hasonlóan – konfliktusokat tompító tényezőként értelmezik. Irwin (1996) amellett érvel, hogy az öregedés – elkerülhetetlensége miatt – jóval több, mint a konfliktusokat tompító mobilitási mechanizmus.

Az osztályszolidaritás működése és az ezen nyugvó ideológiák hatásának eredményeképpen eltűnhet a korosztályos érdek mint társadalompolitikai preferenciákat befolyásoló tényező. Például a munkásosztály jóléti intézmények erősítését támogató ideológiája az adott társadalmi osztály minden korosztályát az újraelosztás nyertesévé kívánja tenni (Pampel 1994). Az egalitáriánus ideológia azt az álláspontot támogatja,

⁷ Idézi Hamil-Luker (2001).

hogy a gyermeket nevelők hosszú távon az időskorúak biztonságához járulnak hozzá, ezért támogatásra érdemesek (Adams 1990).⁸

Az osztályszolidaritás tézise tehát azt fogalmazza meg, hogy az egyes társadalmi osztályokon belül az osztályideológia szövetséget teremt a különböző kohorszok között. Az osztályszolidaritás nem az intergenerációs konfliktus mellé, hanem annak a helyére kerül a preferenciákba.

Családstruktúra és felelősségi viszonyok

A generációk közötti viszonyok kutatóinak egy része az osztályszerkezet vizsgálata mellett különös figyelmet fordít a mikrotársadalmi viszonyok elemzésére is. Ők azt állítják, hogy a tipikus családon belüli szolidaritási minták tükröződnek a jóléti rendszerről alkotott véleményekben is. Ez egyrészt azt jelenti, hogy amennyiben a generációk közötti viszonyok mikrotársadalmi szinten rendezettek, úgy a teljes közösség szintjén is konszenzus lehet a kötelezettségekről és a jogokról. Néhány kutatás egyéni szinten próbálta meg vizsgálni a hipotézist, azaz azt elemezték, hogy a családon belüli viszonyok különbsége magyarázza-e a generációk közötti viszonyok társadalmi szintű megítélését, illetve a generációk közötti újraelosztásról alkotott vélemények különbségét. Több olyan kutatást végeztek már, amely talált ilyen jellegű kapcsolatot (Silverstein–Parrott 1997; Ward 2001).

Irwin (1996) némileg más megközelítést alkalmazott, mint az egyéni családi viszonyok és a jóléti preferenciák kapcsolatát vizsgáló kutatók. Az osztályelemzés analógiájának erőltetése helyett azt javasolta, hogy a mai társadalomban az egyes életszakaszokhoz tartozó kötelezettségeket és jogokat elemezzük, és azt, hogy a társadalom hogyan viszonyul a fennálló felelősségi viszonyokhoz. Amennyiben a társadalom többsége ismeri és elismeri az egyes életkorokban jelentkező felelősségi viszonyokat, akkor hajlandó lehet erőforrásokat átcsoportosítani a kisebb családi terheket viselőktől és több lehetőséggel rendelkezőktől a kevesebb kereseti lehetőséggel nagyobb felelősséget vállalókhöz.

Van azonban olyan vélemény is, miszerint a jóléti intézményekre vonatkozó preferenciák nem egyszerűen tükrözik a mikrotársadalmi szolidaritás normáit, hanem egyúttal „alkotó módon” reflektálnak azokra. Az állampolgárok a jóléti rendszert eszköznek tekinthetik a családon belüli viszonyok saját érdekeiket követő, de a szolidaritási normákat nem sértő átalakításához is. Ezt a mechanizmust illusztrálja az a részben önérdékkövető motivációkra építő, ugyanakkor egyéb megfontolásokkal is számoló hipotézis, mely szerint a fiatalabb generációk azért (is) támogatják az idősek ellátását szolgáló jóléti intézményeket, mert az mentesíti az aktív korosztályokat személyes kötelezettségüktől (Foner 1999).⁹

⁸ Idézi Pampel (1994).

⁹ Idézi Hamil-Luker (2001).

4. AZ INTERGENERÁCIÓS KONFLIKTUSOK HIPOTÉZISÉNEK TESZTJEI

Az elmúlt két évtizedben számos tanulmány foglalkozott a modern jóléti demokráciákban élő állampolgárok jóléti rendszerre vonatkozó preferenciáinak magyarázatával. Bár ezekben a kutatásokban a jóléti intézmények vizsgált köre legtöbbször érintve volt a korosztályok közötti újraelosztásban, az intézményi alternatíváknak ez az aspektusa nem eléggé explicit a kérdezettek számára, és a kutatók sem helyeznek hangsúlyt erre a problémára. Ennek következtében hiába vizsgálják a legtöbb elemzésben az életkor magyarázó szerepét, a korral kapcsolatban feltárt összefüggések rendszerint nem alkalmasak a generációk közötti konfliktusok tézisének a vizsgálatára. Született azonban néhány olyan publikáció is, amelyik kifejezetten az intergenerációs konfliktusok hipotézisét kívánja tesztelni, és ehhez igazítja a vizsgált jóléti intézményeket és a válaszokat meghatározó dimenziók elemzését. Az alábbiakban elsősorban ez utóbbi közleményeket tekintjük át.

Gelissen (2001) tanulmányában az idősekről való gondoskodás felelősségéről alkotott állampolgári véleményeket vizsgálta az EU tagországaiban az Eurobarometer 1992-es és 1995-ös adatfelvételei alapján. Kutatása az időskori biztonság megítéléséről szól, azonban nem kifejezetten a generációk közötti konfliktus vizsgálatát célozta. A többváltozós elemzések eredményei arra utalnak, hogy a jelenlegi munkaerő-piaci helyzet és az iskolázottsággal összefüggő jövőbeli esélyek befolyásolják érdemben az attitűdöket. A magasabb iskolai végzettségűek, az önállóak és a magukat legalább középosztálybelinek tekintők az átlagosnál fontosabbnak tartják az egyéni felelősség szerepét. Látnunk kell azonban azt is, hogy az osztályhelyzet nem csupán az érdekviszonyokat, de a politikai szocializációs környezetet is meghatározza.

Hamil-Luker (2001) elemzése már kiemelt figyelmet szentelt az intergenerációs konfliktus tézisének. A szerző az Egyesült Államok felnőtt népességét reprezentáló 1996-os mintán tesztelte a generációs önérték jóléti preferenciákra gyakorolt hatására vonatkozó hipotézist. A felmérésben az államnak az idősok ellátásában vállalt felelősségéről, valamint a társadalom-biztosításra, illetve a nyugdíjakra költött összegek nagyságáról volt szó. Az adatok szerint az állami nyugdíjellátás intézményének támogatottsága igen magas. A logisztikus regresszió segítségével végzett többváltozós elemzések-ből továbbá az derült ki, hogy az idősebbek nem támogatják jobban a nyugdíjellátások (adónövekedéssel együtt járó) emelését, illetve az állam időskori ellátásért vállalandó felelősségét, mint a fiatalabb korosztályok képviselői. A modellek akkor is ezt mutatták, ha csak néhány kontrollváltozó szerepelt a regressziós egyenletekben, és akkor is, ha a szubjektív osztályhelyzetet és a politikai kötődést is figyelembe vették. Az amerikai társadalombiztosításra vonatkozó kérdésben pedig a középkorosztályok és a fiatalok támogatóbbnak mutatkoztak, mint a nyugdíjaskorúak. Az eredményekből levonható következtetéseket ugyanakkor árnyalhatja, hogy az életkor mérése meglehetősen durván, három generáció szétválasztásával történt, továbbá az elemző nem használta ki a feltett kérdések összes válaszkategóriáját, és multinomiális helyett csak (egyféle) binomiális regressziót futtatott.

Heijden, Nelissen és Verbon (1994) a holland felnőtt népesség reprezentatív mintáján kísérelték meg feltárni a nyugdíjrendszerrel kapcsolatos preferenciákat. A kutatás középpontjában a generációk közötti újraelosztás kérdése és ennek különböző nemzedékekben megfigyelhető megítélése állt. Az elemzés egyik elméleti célja annak tisztázása volt, hogy milyen szerepet játszik a méltányossági elv és az altruizmus az intézmé-

nyi választásban. A kérdezettekkel különféle, egymástól eltérő be- és kifizetési tulajdonságokkal rendelkező nyugdíjrendszer-konstrukciókat ismertettek meg. Bizonyos megoldások a már nyugdíjas korosztályok számára voltak előnyösek, mások viszont a fiatalabbaknak kedveztek. A válaszadók egyenként értékelték az alternatívákat. Az eredmények azt mutatják, hogy az önérdek mellett az altruizmus és a tisztesség elve is szerepet játszik a döntésekben. A két morális tényező szétválasztása azonban igen nehéznek bizonyult.

A szerzők nem hivatkoznak közvetlen módon a generációs konfliktusok tézisére, ugyanakkor vizsgálatuk meglehetősen közvetlen tesztje az említett feltevésnek. A különböző generációk mintáján futtatott modellek azt mutatták, hogy az aktív korosztályok más generációk felé irányuló altruizmusa erősebb, mint az idősebbeké. Azonban ez nem értékelhető generációs konfliktusként, hiszen mind az idősek, mind a fiatalabbak körében mérni tudták az altruista motiváció jelenlétét. Mindazonáltal a „generációs önzés” motivációját is fel lehet fedezni minden korosztály preferenciáiban.

Más kutatásokból is kiderül, hogy az egyes korcsoportok különböző mértékben érvényesítenék közvetlen érdekeiket. Ennek az életciklussal összefüggő okai is lehetnek. Például *Evans* (1993) mutatta ki a brit népesség pártválasztását vizsgáló elemzésében, hogy az idősebb korosztályok tagjai nagyobb hangsúlyt helyeznek a jelenlegi helyzetükből adódó közvetlen érdekeikre, míg a fiatalabb korosztályok a jövőbeli lehetőségeiket jobban figyelembe veszik, amikor szavaznak.

A vélemények intragenerációs kohéziója és generációk közötti eltérései ugyanakkor nem feltétlenül jelentik egyfajta generációs önzés jelenlétét az állami újraelosztással kapcsolatos preferenciákban. Jó példa erre *Silverstein* és szerzőtársai (2000) Egyesült Államokban végzett kutatásának eredménye, amely azt mutatta, hogy a 65 évesnél idősebbek az átlagnál magasabb arányban nyilatkoztak úgy, hogy az idősek a méltányosnál nagyobb juttatásban részesülnek a kormányzattól (*1. táblázat*). Azaz az idősek kevésbé támogatták az őket szolgáló intézményeket, mint a fiatalabbak. Ez csak első látásra meglepő eredmény. Nem arról van szó ugyanis, hogy az idősek diszkriminálják saját korosztályukat, hiszen hasonló módon vélekednek a fiataloknak jutó állami támogatásokról: azt is az átlagnál magasabb arányban tartják méltánytalanul soknak. Az adatok egyszerűen azt mutatják, hogy az Egyesült Államokban az idősebb generációk tagjai közül többen vannak a kisebb méretű jóléti állam partján, mint a fiatalabbak körében.

Silverstein és szerzőtársai (2000) három, az USA felnőtt népességére reprezentatív telefonos felmérés eredményeit használták említett elemzésükben.¹⁰ Ezekben többek között az időseknek szóló programok legitimitását, a korosztályok közötti méltányosság megvalósulására vonatkozó véleményeket, az életkor és a rászorultság időskori ellátásban játszott (kívánatos) relatív fontosságát, továbbá néhány, időseket, illetve más rászoruló csoportokat támogató program relatív népszerűségét vizsgálták. Különös hangsúlyt helyeztek a generációs konfliktusok *erősödésének* tézisére azáltal, hogy külön elemezték a vizsgált évtizedben bekövetkező változásokat.¹¹

¹⁰ A minták viszonylag nagy elemszámúak (1207, 1500, illetve 1559 főt kérdeztek meg a három felmérésben).

¹¹ A legtöbb kérdésben 1990 és 1997 közötti összehasonlításra nyílt mód, míg néhány konkrét program megítélésében az 1986-os adatokkal vetették össze az 1997-es eredményeket.

Az adatok szerint az USA felnőtt népességének nagy többsége – bár csökkenő mértékben – legitimnek tartja az idősök ellátását biztosító társadalombiztosítási rendszert. 1990-ben a válaszolók 82 százaléka értett egyet azzal az állítással, miszerint a társadalombiztosítás az idősök szerzett joga, és még 1997-ben is 74 százalék volt az egyetértők aránya. A 65 évnél idősebbek körében a rendszer legitimitása némileg magasabb az átlagosnál, de az eltérés nem jelentős. A társadalombiztosítás legitimitása egyébiránt az egyetlen kérdéskör, amelyben a nyugdíjas korosztály tagjai az átlagosnál némileg gyakrabban fejtették ki saját korosztályuknak kedvező véleményt. A többi kérdésben a preferenciák már említett, időnként „paradoxnak” tűnő megoszlásával találkozhatunk: az idősök körében többen vannak azok, akik sokallják a függő helyzetben lévő rétegeknek, köztük az idősöknek nyújtott állami támogatásokat. A különböző korosztályok között tehát érezhetőek különbségek a jóléti intézmények és egyes (életkor szerint jól lehatárolható) csoportok rászorultságának megítélésében. Azonban ezek az eltérések az egyes generációk közvetlen érdekeinek a szempontjából teljesen semlegesek. Jó példa erre az az állításpár, melynek egyik tagja szerint az idősök a méltányosnál többet kapnak az államtól, másik tagja szerint pedig ez inkább a fiatalokra igaz. Az 1990-es és 1997-es felmérés együttes vizsgálata alapján a 65 évesnél idősebbek 25 százaléka, a többieknek pedig 18 százaléka értett egyet az első kijelentéssel. A fiatalokra vonatkozó állítás esetében pontosan ugyanezeket az arányokat láthatjuk viszont. A fiatalokra és idősökre vonatkozó kérdéspároknak van olyan formája is, amelyben nem csupán a válaszolók kora szerint van különbség a támogatottságban, hanem az egyik korosztály támogatottsága a fiatalok és az idősök körében egyaránt nagyobb. Példának okáért többen gondolják azt, hogy az idősöknek szóló programok túl költségesek, mint azt, hogy a fiataloknak szóló intézmények drágák. Azonban ez esetben is azt láthatjuk, hogy ugyanakkora a támogatottságbeli különbség az idős és a kevésbé idős válaszadók körében. A 65 évesnél fiatalabbak 29 százaléka tartja túl költségesnek az idősellátást, és 24 százalékuk tartja soknak a fiatalokra költött állami pénzeket. Az idősebbek körében az egyes állításokkal egyetértők aránya 37, illetve 31 százalék.

Silverstein és szerzőtársai (2000) tanulmányában néhány kérdés meglehetősen közvetlen módon kérdezett rá az intergenerációs konfliktus tézisében szereplő állításokra. (Kiegészítve ezeket azzal, hogy az idősök szószólói hatékonyabbak lennének a fiatalokénál.¹²) Az 1990-es és 1997-es felmérés eredményei azt mutatják, hogy a válaszolók többsége nem fogadja el a tézisben megfogalmazott kijelentéseket, bár nem elenyésző kisebbség az, aki egyetért velük. A tézis tesztjének szempontjából ennél talán fontosabb, hogy a két felmérés között eltelt időszakban nem nőtt azoknak az aránya, akik méltánytalannak tartják az amerikai jóléti rendszerben megjelenő intergenerációs újraelosztási folyamatokat. Ugyanakkor a válaszok tanúsága szerint az állampolgárok egyre nagyobb számban érzékelik a korosztályok közötti konfliktus tételének kiindulópontjaként szolgáló egyenlőtlenségi trendeket. 1990-ben a felnőtt népesség 31 százaléka tartotta általában jólétben élőnek a 18 évesnél fiatalabbakat. Ez az arány 1997-re 19 százalékra csökkent.¹³ A 60 évesnél idősebbeket 1990-ben a legfiatalabbakhoz hasonló

¹² Az 1990-es és az 1997-es felmérésben összesen a 65 évesnél idősebbek 44 százaléka, a többieknek pedig 37 százaléka értett egyet az állítással.

¹³ A 18–34 évesek helyzetének megítélése némileg jobb, de a két felmérés közötti változás ugyanakkora (43 százalékról 30 százalékra csökkent az adott korosztályt jómódúnak tartók aránya).

arányban (32 százalék) vélték jómódúnak. Az 1997-es felmérésben azonban már a válaszadók 39 százaléka vélte úgy, hogy az idősök általában jólétben élnek. Tehát a korábbi két évtizedben lejajlott valós változásokat követően a közvélekedés szerint is kinyílt az olló a fiatalabbak és az idősök anyagi helyzete között. Tehát *Silverstein* és szerzőtársai (2000) elemzése is azt mutatta meg, hogy a társadalom nem érzékel komoly feszültséget a jóléti rendszer korosztályok közötti újraelosztó tevékenységével kapcsolatban. A szerzők mindezek ellenére aggodalmukat fejezik ki az intergenerációs feszültségek lehetséges erősödésével kapcsolatban. Ennek okaira a következő fejezetben térünk vissza.

1. Az USA polgárainak az időskori ellátásokról és a különböző generációk helyzetéről alkotott véleménye 1990-ben és 1997-ben

US citizens' opinions about the provisions of the aged and the position of different generations in 1990 and 1997

Állítások az időskori ellátásokról és a különböző generációk helyzetéről	A felmérés éve		A válaszoló kora	
	1990	1997	18–64	65–
	az egyetértők aránya (%)			
a) A társadalombiztosítás az idősök szerzett joga	82,4	73,8	77,5	81,1
b) Az idősök a méltányosnál többet kapnak az államtól	17,7	21,1	18,3	25,5
c) A fiatalok a méltányosnál többet kapnak az államtól	17,8	20,8	18,2	25,2
d) Az idősök szószólói hatékonyabbak, mint a fiatalokéi	38,8	37,2	37,0	43,8
e) Az idősöket támogató programok túlságosan drágák	29,1	31,1	28,7	37,1
f) A fiatalokat támogató programok túlságosan drágák	24,6	25,0	23,6	30,8
g) A 18 évesnél fiatalabbak jómódban élnek	31,3	19,3	24,2	31,4
h) A 60 évesnél idősebbek jómódban élnek	32,5	39,3	32,7	52,6
i) A szegényeknek több tb-juttatást kell kapniuk	49,0	40,2	43,5	49,6
j) A juttatások a kor helyett a szükségleteken alapuljanak	77,2	71,4	75,0	70,0

Forrás: Silverstein et al. (2000: 275). Az adatok az USA felnőtt népességére reprezentatív telefonos felmérések súlyozott mintáin alapulnak. N=1500 (1990), illetve 1559 (1997). A korosztályokra vonatkozó számadatok a két adatbázis együttesében mérhető arányokat mutatják. A korosztályok közötti véleménykülönbségek az a) és j) állítás kivételével legalább 1%-os szinten szignifikánsak (előbbinél p=8%, utóbbinál pedig 2%). Az 1990-es, ill. 1997-es minták közötti eltérés a d), e) és f) állítás esetében nem szignifikáns, a többi esetben legalább 5%-os szinten szignifikáns.

Irwin (1996) a Nagy-Britanniában 1988-ban készült, nem reprezentatív és alacsony elemszámú mintán készült felvételében¹⁴ a fentiekől eltérő mérési módszert alkalmazott. A jóléti juttatások véleményeztetése helyett – részben az igazságos jövedelemeloszlást és kereseti viszonyokat vizsgáló kutatásokhoz hasonlóan – különböző státusú emberek igazságos jövedelméről kérdezte a résztvevőket, azonban nem foglalkozás szerint különböztette meg a kérdőívekben szereplő fiktív személyeket, hanem családi helyzetükkel és az életciklusban elfoglalt pozíciójukkal jellemezte őket. Egyik kérdésében hat különböző élethelyzetben lévő, azonban azonos képességű fiktív személyt különített el, és azt a kérdést tette fel, hogy az interjúalany milyen sorrendben juttatná őket álláshoz egy vállalatnál keletkező munkaerőhiány esetén (2. táblázat). Ezzel azt vizsgálta, hogy mennyire veszik figyelembe a sajátjukétól esetleg eltérő családi kötelezettségeket a munkához jutási esélyek kialakításánál, illetve mennyire képesek más generációk problémáit is megfelelő súllyal kezelni. Az eredmények arra utalnak, hogy a modellezett szituációban a családi helyzetből adódó felelősségi viszonyok a válaszadók döntő többségénél egyértelmű prioritást élveznek a saját élethelyzetből, illetve életkorból levezethető érdekekkel szemben. A szerző érvelése szerint ezek a prioritások a jóléti intézményekkel kapcsolatos preferenciák esetében is felülírják a generációs önérdeket, ezért nem beszélhetünk a jóléti rendszer generálta a korosztályok közötti konfliktusokról.

¹⁴ A felvételen 92 16–34 éves fiatal szerepelt Edinburgh és Glasgow városaiból, továbbá 36 mintába került fiatal szüleit is felkeresték a kérdezőbiztosok. A minta család-típusok szerint rétegzett volt, azonban rendelkezésre álló információk alapján a rétegzés nem volt arányos, továbbá a rétegeken belül sem reprezentatív minta készült. Mindazonáltal a továbbiakban idézett eredmények nagyon erős összefüggéseket mutatnak.

2. Kinek kellene megkapnia elsősorban egy megüresedett állást a különböző élethelyzetű, de azonos kvalitású pályázók közül? Fiatalok és szülők véleménye Irwin 1988-as helyi kismintás kutatásában

Who should get in the first place an unoccupied job from the candidates of different life position but of the same quality? Opinions of young persons and parents according to Irwin's local micro-sampling research in 1988

Élethelyzet	Fiatalok (16–34)		Szülők	
	elsősorban	másodsorban	elsősorban	másodsorban
	az említések száma			
Fiatal, egyedülálló, szüleinél lakó férfi	5	5	2	2
Fiatal, egyedülálló, nem szüleinél lakó férfi	3	5	0	5
Fiatal, egyedülálló, nem szüleinél lakó nő	2	8	0	3
Házass férfi gyerekekkel, a nő nem dolgozik	48	28	29	4
Házass, gyermektelen nő, a férj állástalan	3	21	0	6
Egyedülálló nő gyerekekkel	33	23	4	13

Forrás: Irwin (1996:82). Adatok forrása: helyi, családtípusok szerint rétegzett felmérés Glasgow-ban és Edinburgh-ban 92 fő 16–34 éves fiatal, továbbá közülük 36-nak a szülei körében.

Az áttekintett empirikus felmérések közös következtetése, hogy a közvélemény még azokban a modern jóléti társadalmakban sem lát egyes generációkat méltánytalanul érintő újraelosztási mechanizmusokat, ahol a jóléti rendszer utóbbi évtizedekben jelentős mértékben rendezte át a társadalmi egyenlőtlenségek korcsoportok szerinti mintáit. A generációk közötti „jóléti háborúnak” még ott – az Egyesült Államokban – sem látni közvetlen nyomát, ahol ezt a társadalmi folyamatok és a jóléti rendszer generációs hatásait érintő közbeszéd átalakulása alapján a leginkább feltételeznénk. Az attitűdök változásának a vizsgálata sem mutatatta a konfliktusok éleződését.

A felmérések egy része ugyanakkor azt mutatta, hogy a nemzedékek közötti szolidaritásnak ugyan minden kohorszban vannak jelei, azonban markáns különbségek mutatathatók ki abban, hogy az egyes generációk mennyire vannak tekintettel más korosztályok érdekeire, továbbá a különböző korosztályokat kedvezményező intézmények közül melyek örvendenek minden generációt átfogó, általános népszerűségnek. Az empirikus eredmények arra utalnak, hogy ezek az eltérések az időskori ellátások relatíve nagyobb támogatottságát eredményezhetik, és így tovább növelhetik az egyes jóléti rendszerekben kinyílt generációs rést, amely részben a gyermekszegénységet, részben az aktív korosztályok járulékterhelését növelheti. Ez a fő oka annak, hogy a konfliktusok hiányáról árulkodó adatok nem nyugtatják meg *Silversteint* és szerzőtársait.

A jóléti preferenciák generációk szerinti megoszlásában mutatkozó aszimmetriák magyarázataként a fejezetben *Evans* (1993) önértékkövetésre épülő életciklusmodelljét

idéztük. Azonban például *Silverstein* és szerzőtársainak (2000) empirikus eredményei nehezen illeszthetők be egy ilyen modellbe. A következő fejezetben megpróbáljuk alaposabban megvizsgálni az idézett aszimmetria okait és hosszabb távon jelentkező következményeit.

5. A JÓLÉTI PREFERENCIÁK INDIREKT HATÁSA AZ INTERGENERÁCIÓS ÚJRAELOSZTÁSRA

Ebben a fejezetben azt próbáljuk bemutatni, hogy a jóléti terhek és szolgáltatások újraelosztásában úgy is keletkezhetnek jelentős feszültségek és elmozdulások, hogy hiányzik az erre irányuló közvetlen szándék. Két, egymással összefüggő mechanizmust vizsgálunk meg: egyrészt azt, hogy milyen jogosultsági logika képezi a különböző generációknak szánt juttatások alapját, másrészt azt, hogy milyen érdekérvényesítő mechanizmusok kedvezhetnek egyes politikai rendszerekben bizonyos korcsoportoknak.

A jóléti állammal kapcsolatos preferenciák vizsgálatai azt mutatják, hogy az általános elvek egyenletesen magas támogatottsága mellett nagyok a különbségek az egyes jóléti intézmények és programok népszerűségében. Más a többnyire járulékfizetéshez kötött biztosítási jellegű intézmények, illetve a rászorultsági alapon működő programok megítélése. Mind az európai, mind a amerikai felmérések eredményei azt mutatják, hogy a szegényeknek nyújtott segélyek összegének fenntartását vagy emelését általában kevesebben támogatják, mint a jóléti rendszer más szolgáltatásait (*Blomberg–Kroll* 1999; *Sanders* 1988; *Shapiro–Smith* 1985; *Taylor–Gobby* 1985). A tapasztalatok szerint a kisebb csoportokat megcélzó intézmények kevésbé népszerűek, mint a lakosság széles rétegei által élvezett szolgáltatások (*Sanders* 1988).¹⁵ Bizonyos felmérések arra utalnak, hogy vannak olyan társadalmak, amelyekben az utóbbi időben érezhetően tovább csökken a rászorultsági elven működő intézmények támogatottsága (*Silverstein* és szerzőtársai 2000).

Ennek a megkülönböztetésnek különösen nagy a jelentősége az intergenerációs újraelosztás szempontjából. Az idősebb generációkat szolgáló transzferek legfontosabbika, az öregségi nyugdíjellátás is azon intézmények közé tartozik, amelyeknek magas szinten tartását, illetve bővítését a társadalom széles rétegei támogatják, és többnyire szerzett jognak, biztosítási viszonyból származó jövedelemnek tekintik még olyan rendszerekben is, ahol a járulék- és járadékfizetések logikájából ez nem következik természetes módon (lásd pl. az USA közvéleményéhez: *Silverstein* és szerzőtársai 2000). Még erősebb a legtöbb országban az egészségügyi ellátórendszer további szélesítésének, de legalább a fenntartásának a támogatottsága. A jóléti intézményrendszernek ez a szelete szintén egyenlőtlenül nyújt juttatásokat a különböző korosztályoknak. Ahol ezt nem tekintik egyértelműen és széleskörűen állami feladatnak, a közvélemény ott is elfogadja, hogy a már nem aktív idősök részére az állam biztosítja az ellátás egy elfogadható szintjét.

A gyermektámogatások ellenben gyakrabban kerülnek a rászorultság alapján osztott juttatások közé. Az ilyen intézmények jobban megosztják a közvéleményt. Ráadásul

¹⁵ Kivételt képeznek ez alól a mozgássérülteknek nyújtott támogatások, melyeket a nagy többség fontosnak tart.

etnikai feszültségek akár tovább csökkenthetik a rászorultsági alapon osztott transzferek, köztük a gyermektámogatások népszerűségét (*Poterba* 1995).

A társadalombiztosítás jellegű, széles kört érintő intézmények és a rászorultsági alapú juttatások támogatottságában megmutatkozó különbségek azokban a társadalmakban jelentősebbek, ahol a jóléti intézmények általános támogatottsága alacsonyabb. Tehát az Egyesült Államokban ez a probléma jóval élesebben jelentkezik, mint Nyugat-Európa legkiterjedtebb jóléti intézményeit működtető országaiban. Az utóbbi társadalmakban a középosztályt is elérő univerzális támogatási rendszerek miatt a rászorultsági elv és a vele járó bizalmatlanság kevesebb intézmény esetében jelenik meg. Az újraelosztás generációk közötti feszültségei is csökkennek ezáltal.

Nem független a jóléti preferenciák imént tárgyalt struktúrájától, mégis külön figyelmet érdemel a modern demokratikus politikai rendszerben benne rejlő az a mechanizmus, amely egyes vélekedések szerint felboríthatja a korosztályok közötti elosztási arányok egyensúlyát.

Pampel (1994) tanulmányában részletesen bemutatja azt a gondolatmenetet, amely szerint az utóbbi évtizedekben jelentősen megnőtt az idősebb korosztályok érdekérvényesítő ereje, és ehhez képest folyamatosan csökkennek a legfiatalabbak érdekérvényesülésének a lehetőségei a jóléti rendszerekben. A hipotézis eredeti megfogalmazói szerint a jelenség legfontosabb motívuma a társadalom elöregedése, és az idősök ebből következően növekvő, míg a fiatalok csökkenő szavazati ereje. Emellett kiemelik azt, hogy a már meglévő, az intergenerációs konfliktus éleződésének tézisért megfogalmazók által bemutatott egyenlőtlenségi viszonyok azt hozzák magukkal, hogy nem csak létszámában, de státusában is erősödik a nyugdíjas korosztály és gyengül a legfiatalabbak csoportja. Tehát egy egyre dominánsabban középosztály jellegű, politikailag aktív réteg kerül szembe egy egyre inkább marginalizálódó, önszerveződésre kevésbé képes csoporttal. Ennek kapcsán nem feledkezhetünk meg arról a hatásról, amelyet egy-egy generáció a társadalmi diskurzus és az ennek nyomán kialakuló általános társadalmi értékrend befolyásolása érdekében kifejtethet (*Turner* 1989, 1998).

Pampel (1994) elemzése arra irányult, hogy az érdekérvényesítési képességben megmutatkozó különbségeket vizsgálja, és egyúttal választ találjon arra is, hogy miért fogalmazódik meg élesebben az intergenerációs méltányosság kérdése az öregedéssel kevésbé küszködő Egyesült Államokban. Hipotézise szerint a generációk érdekérvényesítési képességében mutatkozó egyensúlyhiány a politikai intézményrendszer függvényében erősödhet fel. Az ún. pluralista politikai rendszerekben egymástól alapvetően független lobbicsoportok sokasága küzd jól meghatározott társadalompolitikai célokért. Külön küzdenek a fegyvertartók, a homoszexuálisok, és mellettük vesznek részt e küzdelmekben az idősök és például a szegény gyermekesek érdekeiért kiálló lobbicsoportok. Ilyen feltételek mellett a szavazó életkora is a szavazót és a politikai döntéshozatalt önálló módon befolyásoló tényezővé válhat. A pluralista politikai rendszerekre az angolszász társadalmakban lehet a legjobb példákat találni.

Ezzel szemben az ún. korporatista rendszerekben¹⁶ az érdekérvényesítés centralizáltabb, azt olyan pártok, esetleg szakszervezetek tartják a kezükben, amelyek egyszerre számos társadalompolitikai kérdésben alakítják ki álláspontjukat, és a kialakított „csomagot” egységében képviselik. Ehhez társul a szavazói preferenciákban az ideológiák

¹⁶ A terminus nem felel meg *Espig-Andersen* (1990) terminológiájának, bár nem teljesen független attól.

relative fontosabb szerepe. A modern pártrendszer nem életkori alapokon jött létre, és társadalompolitikai „csomagjában” egyaránt kedvezni kíván az általa képviselt osztályok, rétegek különböző generációinak. Mivel a kialakított politikai álláspontok nagyobb kompromisszumokat tartalmazhatnak (az „erősebb” generáció szempontjából) az ilyen rendszerekben nem tud érvényesülni olyan erővel egyes generációk közvetlen újraelosztási érdeke, mint amekkora a generációs lobbicsoportok aktív működése esetén kialakult volna. Nyugat-Európa jóléti rendszerei Pampel szerint közelebb állnak a korporatista modellhez. A szerző empirikus elemzést is végzett, amelyben a megvalósuló közpolitikákat vizsgálta a politikai intézményrendszerrel összefüggésben. Ennek során a nyugdíjellátást hasonlította össze a gyermektámogatásokkal. Azt találta, hogy a pluralista rendszerekben a társadalom korösszetételének az idősok felé történő eltolódása a generációs újraelosztás idősebbeknek kedvező megváltozásával járt. Ezzel szemben a korporatista rendszerekben ilyen hatás nem mutatható ki. Ezen országokban az időskori ellátás kiterjesztése a gyermektámogatások megfelelő arányú bővítésével járt együtt (Pampel 1994).

A témával foglalkozó kutatások tehát azt mutatják, hogy bizonyos körülmények között a generációk közötti újraelosztás indirekt módon is megváltozhat. Ha egy társadalomban erősek a fenntartások a szegényeket rászorultsági alapokon támogató intézményekkel szemben, továbbá a politikai rendszer nagy teret hagy a specializált lobbicsoportoknak, ott közvetlen módon jelentkező intergenerációs konfliktus nélkül is átalakulhat a jóléti rendszer, és egyre inkább szolgálja az aktuális idősok és egyre kevésbé a most született gyermekek érdekeit. Ezek a körülmények a modern jóléti társadalmak közül leginkább az Egyesült Államokra igazak.

ÖSSZEGZÉS

Elemzésünk arra kereste a választ, hogy miképp vélekednek a modern jóléti államok polgárai a különböző korcsoportok közötti jövedelemátcsoportosítást végrehajtó intézményekről. A tanulmány legfőbb feladata a nemzetközi empirikus kutatási tapasztalatok, továbbá az eredményeket magyarázó – főként szociológiai – elméletek összefoglalása volt. Az állampolgári vélemények kapcsán két problémakörre koncentráltunk. Egyrészt azt vizsgáltuk, hogy kimutatható-e rövid vagy hosszú távú „generációs önérték” a jóléti intézményekre vonatkozó preferenciákban. Az általunk vizsgált másik kérdés az volt, hogy az esetlegesen megélt konfliktusoktól függetlenül milyen hatást gyakorol a jóléti preferenciák struktúrája a generációk közötti újraelosztásra.

Az empirikus kutatások eddig nem igazolták azokat a félelmeket, hogy az újraelosztási folyamatok elbillenése a generációk közötti konfliktusok éleződését hozza magával. A jóléti rendszer intergenerációs újraelosztási folyamataiban felfedezhető súlyponteltolódások nem közvetlen módon kapcsolódnak a jóléti preferenciákban megnyilvánuló intergenerációs szolidaritás sajátosságaihoz. Azaz bár a fiatal korosztályok az utóbbi évtizedekben relatív hátrányba kerültek a jóléti újraelosztásban, ebből nem következett, hogy az idősok ellen fordultak volna. A fejlett jóléti államokban az aktív korosztályok továbbra is a nyugdíjasokhoz hasonló arányban támogatják az időskori ellátás intézményeit. Hasonlóan nehéz jelentős generációk közötti eltéréseket felfedezni a fiatalokat célzó jóléti juttatások megítélésében. Az állampolgári vélemények tehát nem direkt módon adják vissza a rendszerben jelentkező intergenerációs feszültségeket (és a kor-

osztályok közötti újraelosztó hatások gyakran nem közvetlenül erre irányuló szándékok eredményeképp jönnek létre).

Ugyanakkor a jóléti preferenciákban kimutatható „generációk közötti béke” nem jelenti azt, hogy a közvélemény domináns társadalompolitikai szemlélete ne okozhatna (további) eltolódásokat a nemzedékek közötti újraelosztásban, azaz ne devalválódhatnának tovább a hátrányos helyzetű gyermekeknek és fiataloknak szánt jóléti juttatások. Ugyanis a különböző korosztályok gyakran egymástól eltérő jogosultsági logika alapján részesülnek támogatásokban (illetve viselnek terheket). Az egyéni és családi felelősségről, illetve az állam szerepéről vallott általános elképzelések implicit módon meghatározzák a generációk közötti újraelosztásra vonatkozó preferenciákat is. Az aktív korosztályok az ipari társadalmakban mentesültek a munkaképtelen szülők eltartásának a kötelezettsége alól, azonban velük együtt élő gyermekeik ellátása jórészt a saját felelősségük. Ennek következtében számos modern jóléti állam közvéleménye viszonylag szigorú annak megítélésében, hogy a munkaképes korú szülők által eltartandó szegény gyermekek támogatása mennyiben közfeladat, miközben a „magukra maradt” idősök biztosítási elvre hivatkozó ellátási jogosultságát nagyon kevesen kérdőjelezik meg.

IRODALOM

- Adams, P.* (1990): Children as Contributions in Kind: Social Security and Family Policy. *Social Work* 35: 492–499.
- Blomberg, H. – Kroll, C.* (1999): Do Structural Contexts Matter? *Acta Sociologica* 42: 319–335.
- Campbell, A.* (1971): Politics through the Life Cycle. *The Gerontologist* 2: 112–117.
- Evans, G.* (1993): Class, Prospects and the Life-Cycle: Explaining the Association between Class Position and Political Preferences. *Acta Sociologica* 36: 263–276.
- Esping-Andersen, G.* (1990): *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Polity Press, Oxford.
- Foner, A.* (1974): Age Stratification and Age Conflict in Political Life. *American Sociological Review* 39: 187–196.
- Foner, A.* (1999): Age Integration or Age Conflict as Society Ages? In White Riley, M – Uhlenberg, P. (szerk.) *Age Integration: Update and Critique*. National Institute of Aging, Bethesda, MD, 23–31.
- Gábor A. – Gál R. I.* (2003a): Újraelosztás gyermeket nevelők és gyermektelenek között. Kézirat, Társi, Budapest.
- Gábor A. – Gál R. I.* (2003b): Intergenerációs közjavak és termékenység. Kézirat, Társi, Budapest.
- Gál R. I.* (szerk.) (2003): *Apák és fiúk és unokák*. Osiris, Budapest.
- Gál R. I. – Jankó B. – Simonovits A. – Tarcali G.* (2002): Generációk közötti újraelosztás. In Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2002*, TÁRSI, Budapest, 303–308.
- Gelissen, J.* (2001): Old-age Pensions: Individual or Collective Responsibility? An Investigation of Public Opinion across European Welfare States. *European Societies* 3: 495–523.
- Hablicsek L. – Pákozdi I.* (2004): Az előregedő társadalom szociális kihívásai. *Esély* 15(3): 87–119.

- Hamil-Luker, J.* (2001): The Prospects of Age War: Inequality between (and within) Age Groups. *Social Science Research* 30: 386–400.
- Irwin, S.* (1996): Age Related Distributive Justice and Claims on Resources. *British Journal of Sociology* 47: 69–92.
- Pampel, F.* (1994): Population Aging, Class Context, and Age Inequality in Public Spending. *American Journal of Sociology* 100: 153–195.
- Poterba, J. M.* (1996): Demographic Structure and the Political Economy of Public Education. NBER Working Paper 5677
- Preston, S.* (1984): Children and the Elderly: Divergent Paths for America's Dependents. *Demography* 21: 435–457.
- Sanders, A.* (1988): Rationality, Self-Interest, and Public Attitudes on Public Spending. *Social Science Quarterly* 69: 311–324.
- Shapiro, R. – Smith, T.* (1985): The Polls: Social Security. *Public Opinion Quarterly* 49: 561–572.
- Silverstein, M. – Parrott, T.M.* (1997): Attitudes toward Public Support of the Elderly. – Does Early Involvement with Grandparents Moderate Generational Tensions? *Research on Aging* 19: 108–132.
- Silverstein, M. – Parrott, T.M. – Angelelli, J.J. – Cook, F.L.* (2000): Solidarity and Tension between Age-groups in the United States: Challenge for an Aging America in the 21st Century. *International Journal of Social Welfare* 9: 270–284.
- Taylor-Gobby, P.* (1985): *Public Opinion, Ideology and State Welfare*. Routledge & Kegan Paul, London.
- Thomson, D.* (1989): The Welfare State and Generation Conflict: Winners and Losers. In: Johnson, P. et al. (szerk.) *Workers Versus Pensioners: Intergenerational Conflict in an Aging World*. Manchester University Press, Manchester.
- Tóka G.* (2000): Politikai ismeretszint és választói magatartás Magyarországon nemzetközi összehasonlításban. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2000*. TÁRKI, Budapest, 573–590.
- Van der Heijden, E. – Nelissen, J. – Verbon, H.* (1997): Altruism and Fairness in a Public Pension System. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 32: 505–518.
- Turner, B. S.* (1989): Ageing, Politics and Sociological Theory. *British Journal of Sociology* 40: 588–606.
- Turner, B. S.* (1998): Ageing and Generational Conflicts: A Reply to Sarah Irwin. *British Journal of Sociology* 49: 299–304.
- Ward, R.A.* (2001): Linkages between Family and Societal-level Intergenerational Attitudes. *Research on Aging* 23: 179–208.

Tárgyszavak:

Jövedelemeloszlás
Szociálpolitika
Nyugdíj
Szociális ellátás

**INTERGENERATIONAL CONFLICTS IN MODERN WELFARE STATES:
A SURVEY**

Abstract

This paper is a non-exhausting survey of the mostly sociological literature on public attitudes towards intergenerational redistribution in modern welfare states. The analysis focuses on two questions: 1) Does generational self-interest have a significant impact on welfare preferences? 2) How do non-age related welfare preferences influence intergenerational redistribution indirectly? We present some of the major hypotheses, and look at the empirical evidence as well. A popular hypothesis emerged in the literature two decades ago predicts an ever increasing tension between the youth and the elderly that stems from the uneven distribution of public transfers among generations in contemporary welfare systems. Our survey, however, points out that there is no empirical support for the above mentioned hypothesis in modern post-industrial societies. As far as the second question concerned, we shed some light on those characteristics of preferences and democratic institutions that might favour older cohorts unintentionally.